

УДК 378.147

І.В. Боберська,
заступник директора
з гуманітарної освіти
та виховної роботи,
Херсонський
політехнічний
коледж Одеського
національного
політехнічного
університету

К. Жанько,
студентка,
Херсонський
політехнічний
коледж Одеського
національного
політехнічного
університету

ВІДОМІ ОСОБИСТОСТІ ХЕРСОНЩИНИ: ГЕОРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ КУРНАКОВ - ХУДОЖНИК, ПЕДАГОГ, ЛЮДИНА

І. В. Боберська, К. Жанько Відомі особистості Херсонщини: Георгій Васильович Курнаков - художник, педагог, людина. У статті досліджено життєвий та творчий шлях заслуженого діяча мистецтв України, відомого громадського діяча та педагога Г. В. Курнакова та його особистий вклад у розвиток українського мистецтва ХХ століття

I.V. Boberska, K. Zhanko Famous people of Kherson region: the painter, the teacher, the personality. Vital and a painting career of the Ukrainian honored person, the known public figure and teacher G. V. Kurnakov, his personal contribution to the development of the Ukrainian art of the 20th century is investigated in the article.

Вступ. Георгій Васильович Курнаков - заслужений діяч мистецтв України, корифей херсонських художників 30-70 років ХХ століття, почесний житель м. Херсона. Майже все своє довге творче життя художник-пейзажист пов'язав із Херсонщиною. Він прагнув створити узагальнений епічний образ Херсонщини. Його твори-пейзажі, етюди зображують вулички, дворики та передмістя Херсона, невеличкі пристані на березі Дніпра в різні пори року.

Георгій Васильович Курнаков понад п'ятдесят років присвятив педагогічній діяльності. Викладав креслення та технічне малювання у Херсонській профшколі сільгоспмашинобудування та архітектурного будівництва, Херсонському індустріальному технікумі, Херсонському машинобудівному технікумі, які були попередниками Херсонського політехнічного коледжу. Заснував власну художню студію, де навчав художників-початківців, детально розповідаючи їм про російський та зарубіжний живопис його історію, школи, течії, знайомив із роботами видатних майстрів епох відродження, класицизму, романтизму.

Головне завдання цієї статті - вивчаючи архівні документи, дослідити особистість Курнакова як людини, педагога та видатного митця.

Матеріали дослідження. У фондах Херсонського обласного державного архіва (ДАХО) зберігається особистий архів Георгія Васильовича Курнакова. Архів містить особисті документи художника: атестат, диплом, трудову книжку, посвідчення члена спілки художників, особисту переписку з іншими

художниками та друзями, почесні грамоти, вітальні адреси з нагоди ювілеїв, афіші та каталоги власних виставок, газетні статті, стінографії виступів під час різних зустрічей, інтерв'ю на радіо, списки книг власної бібліотеки та картин переданих Херсонському обласному художньому музею ім. О. О. Шовкуненка, Херсонському обласному державному архіву, Херсонському машинобудівному технікуму та інші документи.

Свого часу митець детально вів власний архів, педантично зберігаючи різноманітні довідки, посвідчення та вірізки газетних статей де йшла мова про його виставки і роботи. Наприкінці свого життя Георгій Васильович передав свій архів на зберігання до ДАХО. [1,4]

Серед документів спецархіву Георгія Васильовича Курнакова зберігається автобіографія художника датована 1941 роком та написана ним від руки. Надамо витяг із зазначеного документу мовою оригіналу:

«Автобіографія.

Курнаков Георгий Васильевич.

Родился в 1887 г. 30 марта в Херсонской губ.

Отец служил смотрителем постоялого двора, происходил из мещан.

Мать - дочь крестьянина. Отец умер, когда мне было пять лет.

Мать осталась без средств. Занималась стиркой белья, держала семинаристов-квартирантов. Семи лет поступил в народную школу, потом учился в городском училище, по окончании которого в 1904 году поступил в Херсонскую учительскую семинарию. В семинарии пробыл до 1907 года, получал стипендию на жизнь. В учительской семинарии начал серьезно заниматься рисованием и живописью под руководством художника Иконникова. Было главное желание учиться в художественной студии.»

(ДАХО. ф. р.-1177- Оп. 1 - Спр. 33, Арк. 1)

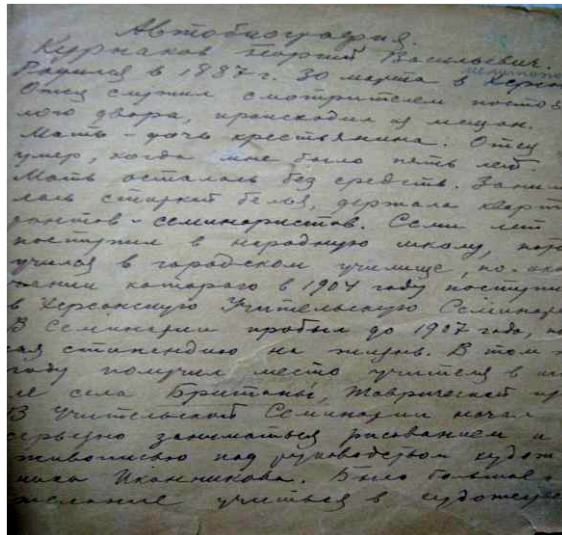

Рис. 1. Автобіографія Г.В.Курнакова, 1941р.(ДАХО.ф.р.-1177-Оп. 1.-Спр.33, Арк.1)

Ознайомившись зі спогадами друзів митця щодо дитячих та юнацьких років життя Георгія (Юрка) Курнакова, можемо додати наступне:

1. Художник народився 30 березня (за старим стилем) 1887 р. -12 квітня (за новим стилем).

2. Батько добре грав на гітарі і мандоліні. Подружжя захоплювалось музикою, літературою, живописом. Незважаючи на фінансову скруту, купували різні журнали та книги. З бібліотеки батьків збериглися номери журналу «Живописний огляд», ілюстрований альбом віршів А. Кольцова та альбом малюнків М. Микешина. Цю любов до прекрасного успадкували також і п'ятеро дітей подружжя Курнакових: Анастасія, Олександр, Ганна, Сергій та Георгій. [1, 4]

3. У 1892 році родина Курнакових переїздить у Херсон, до бабусі - вчительки, у місто, де народився батько. Саме у Херсоні пройшло дитинство, юність і все доросле життя відомого художника. В одному з інтерв'ю Г.В.Курнаков, згадуючи про своє дитинство, зауважив: «Я херсонец. С 5-ти лет рос без отца. Мать - вдова осталась с пятью детьми без всяких средств. Учиться было трудно...» (ДАХО. ф. р.-1177- Оп.1. - Спр. 33 Арк.2)

У фондах ДАХО зберігається рукописний документ із назвою «Книга домашніх витрат родини Курнакових». Залишившись без годувальника, економлячи кожну копійку, мати щодня вела у зошиті записи сімейних витрат на придбання продуктів харчування, овочів, фруктів та предметів, речей побуту, одягу, ліків, шкільного приладдя, води, керосину, вугілля, дров і т. і. [1,3] Надамо витяг із цієї книги мовою оригіналу:

«Расходъ въ Херсони

25 сентября 1894 г. - 6 сентября 1895 г.

Уплочено за квартиру съ 25го **Сентября** и по 25е Октября 4р.

И съ 25го и по 30е Сентября израсходовано Уголю для самовара 2 пуд. 1р 30 к. Къ зимы памидоръ на 1р 53 к Бураки 15 к) Извозъ 28к) Алива 15 к) Мазъ на самоваръ 5 к) Вода 3 к) на базаръ 1р.

ИТОГО за 5 дней расходу

Запысено Угля 2 пуд. 1 р 30 к) Пимидоръ на 1 р 53 к) Бураковъ 15 к Извозъ 28 к) Камышу 1р 10 к) Кирпичъ 80к) Дрива 50 к) Кирисинъ 10 к) За квартиру 4 р) Гаршки 10 к) Мило 11 к) Вада 13 к)

ИТОГО 10 руб 10к)И на базаръ, въ лавку, ризни, и рыбную Того 3 руб 58 к)

ВСЕГО расходу. Съ 25го Сентября и по 1е Октября 13 руб. 68к.

Въ февраль месяц

Набрано Анюты на кофту кашымиру 2 арш 1р 60 к. Добавлено денегъ мальчикамъ на кустюмы 2р 43 к. Насти на платье 60 к. Подкладки для всего этого 10 арш. 1р20 к) Ножницы 40 к)

Итого

Израсходовано на Кирасинъ 45 к) Мило 19 к) Топлево 2 р19 к) Алива 15 к Лекарство 25 к) вина къ масляницы на 1р 40 к) И по мелочи 39 к)

Итого

Израсходовано на Кирасинь 45 к) Мило 19 к) Топлево 2 р19 к) Алива 15 к
Лекарство 25 к) вина къ масляницы на 1р 40 к) И по мелочи 39 к)

Итого

Запасено Муки для пасокъ 1пуд.1р50к. И для расходу 5 пуд.4р и за извозъ 5к
) И уплочено за квартиру съ 25го февраля и по 25е Марта 4 руб.)

ИТОГО 9 р.55 к.) И ежедневного расходу въ лавку, на базарь и пр.

Всего расходу за февраль 31р.71 кап.

Къ празднику ПАСХИ израсходовано разновременно. Яиць 80 шт. 1р 4
кап. Рулетъ и калбаси 1р 56 к.) Парасёнокъ 60 к) Курей 4 шт. 90 к) За капче-
ніе окорока 66 к) Масла кар. 5 фун. 1р.25 к) Сахару 8 ½ фун 1р22 к Ваниль
12 к. шафранъ 30 к. и пр. пряности 19 к) Украшенія для пасикъ 16 к) Водка
70 к. Вино 3 4 к) Бумага для форм 3 к) Хлебъ 26 к) Гарчици бут. 1р 5к. Пиво
10 к) Орехи мелкиеъ 10 ф. 1 р волош. 2 ф. 26 к Канфекты 1 ½ ф. 35 к. Семяч-
ки 13 к) Кишмишь 16 к) Краска для яиць 5 к) Извощик въ городъ 10 к) Въ
церковъ и аливы 35 к)

Итого за Мартъ расходу 42р.96 к

Въ мартъ мѣсяць

Приобретено. Доска для теста 60 к) Казанок чугунный эмалированный 37к)
Блюдо жилезное 50 к) Скатерть на угольникъ 22 к) Гарчичница 20 к) Проч.
10 к **Итого 1 руб.99к)**

На обувь и адежду. Башмаки Ольги 3 р. Серёжи 1р20 к) Чюлки Ольги, Се-
рѣжи и Егорчику 43 к) Картузы Егору и Серѣжи 80 к) Два кожаных пояса
мальчикамъ 25 к) Пуговици мальчикамъ на блузы, и нитки 21 к) Платковъ
носовыхъ 4 шт 12 к) Лента Ольги 10 к)

ИТОГО 8 руб.10к.

Израсходовано За квартиру съ 25го Марта и по 25е Апреля 4 р) На отопле-
ние и уголь для самовара 2 р 48 к.) Кирасинь 40 к) Мыло и вода 55 к) На
гавѣніе мое, анюти, и детей, на аливу и пр.2 р) Хининъ 10 к) И по мелочи
56 к) **ИТОГО 10 руб.9к.**

Къ празднику св. пасхи Израсходовано разновременно 14 руб.63 к)

И ежедневного расходу. На базарь, въ лавку, ризни, и рыбную 10 р 14 к)

Всего расходу за МАРТЪ 42 руб. 96 коп.

Въ Сентябрь мѣсяць

Куплено. Для ученья мальчикамъ две книжные сумки 20 к Грифилные
доски 15к Грифили гупка и квадратныкъ 8 к .) На обувь 95 к) И по мѣлочи
10 к)

ИТОГО 1р 48к)

Израсходовано на Картофиль 4 пуда 1 р 20 к) Сала курдючного 12 фун. 1 р 68 к) Памидоръ 2 карнизы 40 к) Каунов сотню и за извозъ 2 р 10 к) Уголю 1 мешок 1р15к)Драва 63 к) Курей две пары и одна утка 75 к) Кирасинь 15 к) Алива, и въ церковъ 73 к) Мыло 15 к) Птицы кормы 21 к) И по меьлочи 13 к) **Итого 9р. 28 к)**

Непредвидимого расходу. Лекарство 25 к) Вино 15 к) **Итого 40 к)**

Ежедневно на правизию 12 руб. 42 к)

Итого расходу за Сентябрь 23 руб. 58 к.»

(ДАХО. ф. р.-1177- Оп.2. - Спр. 10.- Арк.4 - 28)

Родина Курнакових жила скромно і діти на власні очі бачили скільки мати прикладає зусиль, дбаючи про їх харчування, одяг та навчання. Вони з дитинства звикли користуватися у побуті тими речами, що могли собі дозволити.

4. Після закінчення Херсонської учительської гімназії – семінарії (яку свого часу закінчила і бабуся) працював народним учителем у селі Британи. Сам художник про ті часи згадував так: «Окончил учительскую семинарию и 2 года преподавал в селе Британы. (С 1945 года Днепряны - поселок городского типа, подчиненный Новакаховскому городскому совету)». (ДАХО.ф.р.-1177- Оп.1. - Спр. 33 Арк.2)

Рис. 2 Атестат Г. В. Курнакова, 1904 р. [3,4]

Весь вільний час молодий учитель малював. «Там один серед природи, захоплений її чарами, намагався її зрозуміти, підслухати її розмову та передати свої почуття на полотні». [3,4]

5. У 1909 р. Георгій успішно складає іспити та вступає до Київського художнього училища де в цей час викладали відомі українські художники:

Олександр Мурашко, Володимир Менк, Федір Кричевський, Олександр Богомазов.

Спілкування з досвідченими митцями, їх поради, заваження, настанови сприяли збагаченню мистецького досвіду молодого художника.

Під час навчання у Києві він бере участь у виставці Херсон-ського товариства образотворчих мистецтв, на якій з 18 представлених експонатів - 5 етюдів належали Георгію Курнакову. [4]

У 1916 -1918 рр. навчався у Київській академії мистецтв та брав участь у різних виставках Київського товариства художників.

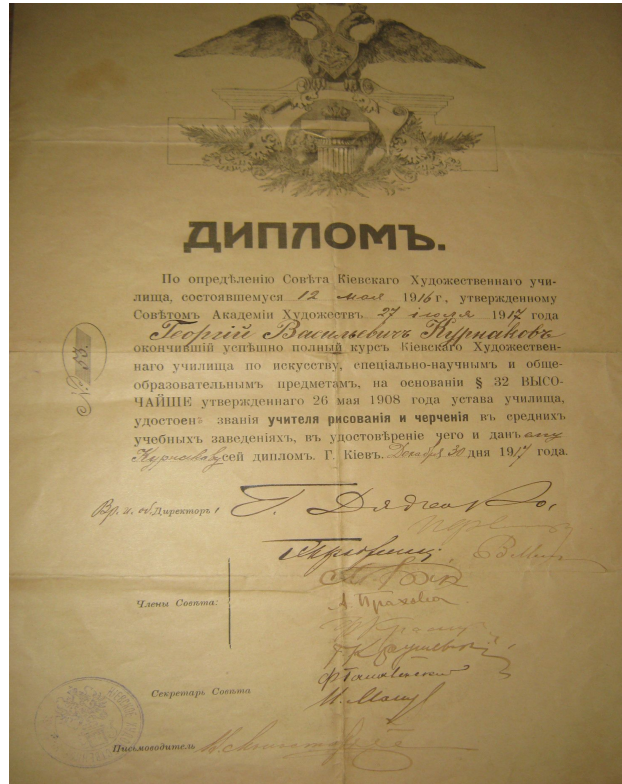

Рис. 3 Диплом Г.В.Курнакова про закінчення Київського художнього училища, 1917р. [4]

Георгій Васильович Курнаков - педагог

У 1919 - 1922 рр. Г. Курнаков викладав у Херсонській учительській гімназії - семінарії. Був учителем художньої студії при повітовому відділі народної освіти та інструктором у цьому ж відділі народної освіти. [1,4]

З 1923 по 1950 рр. Гергій Васильович викладав технічне малювання та креслення («чертильництво») у Херсонській профтехшколі сільгоспмашинобудування та архітектурного будівництва - Херсонському індустріальному технікумі - машинобудівному технікумі. Педагогічне навантаження його складало 14 годин на тиждень. Був класним керівником. Організовував виставки учнівської технічної творчості школи, технікуму; був секретарем педради; очолював роботу щодо заснування архіву та музею профшколи. [1,3]

У автобіографії Г. В. Курнакова зазначено: «Основная работа была с 1922 года по настоящее время в техникуме с/х машиностроения, где я читал начертательную геометрию и техническое черчение. На военной службе не был, в партии не состоял». (ДАХО. ф.р.-1177- Оп.1.- Спр. 33 Арк. 2)

У річному звіті Херсонської профтехшколи сільгоспмашинобудування та архітектурного будівництва під назвою «Анкета для навчєбних установ У. Р. С. Р.» зазначено, що у 1924-1925 н. р. «Курнаків Юрко Васильович» викладав малювання на будівельному та механічному відділах профшколи. (ДАХО. ф. р.- 414- Оп.1- Спр. 687. Арк.21).

2) Склад преподавателей на месі січня 1925 року.

№	Прізвище, ім'я та по батькові	Який читає предмет.	На якій кафедрі	Скільки років	Спеціальність препода	Скільки років препода	Місце народження	З якого року працює в даній установі
1.	Басова Ана Улаївна	Німецьку мову	На кафедрі німецької мови	10	Чужої мови	18	Козак	3 1920
2.	Балковський Александр Аверк	Спец. предмет механ. відділу	IV та VI механ.	19	технологія металів, машинознавство, технічна механіка	7	"	" 1920
3.	Бобрів Сергей Федорович	Математику	IV механ.	9	математика, фізика, механіка	13	"	" 1920
4.	Бородавкин Гортим Гортимович	Фізичну механіку	IV та VI механ.	13	Природознавство	12	"	" 1920
5.	Гришкович Михайло Уланович	Гігієну та охорону праці	IV та VI механ.	3	Гігієна	35	"	" 1920
6.	Улатів Микола Константинович	герметичність та практичний роботи в майстернях	IV та VI механ.	24	наблизька ремеслу й професійна чисті сили	26	"	" 1920
7.	Костюченко Андрей Максимович	Політехнічну практику	На кафедрі	10	Судництво Знавство	3	Лесч.	" 1924
8.	Косинський Вячеслав Иосифович	практичну роботу в майстернях	I та IV механ.	24	тех. чист.	13	Козак	" 1904
9.	Курнаків Юрко Васильович	Малювання	I та IV механ.	14	Графічна графіка	12	"	" 1920

Поіменний список шкільних робітників на 1 жовтня 1926 р.

ПРИЗВИЩЕ	Що викладає або які заняття провадить	Скільки років або мєсяцїв працює в даній установі	ОСВІТА	Педагогічний стаж. Де працював раніш як педагог, скільки часу та що викладав
Байбаров	Методичну мех. справу	7	Загальна, де, коли й що скінчив, який спеціальний курс вчився, на якому курсі працює	Освіта спеціальна, де, коли й що скінчив (як що не скінчив спеціальним, де вчився й скільки років вчився)

13.	Курнаков	Малювання	4	Значимість освіти в 1907 році в Ч. Козак
14.	Лисанський	Спец. предмет будівельного відділу	3	Реальна школа в Києві в 1917 році інженерно-технічну школу в Києві

Рис.4. Фрагменти річних звітів Херсонської профтехшколи сільгоспмашинобудування та архітектурного будівництва, 1925, 1926 рр. (ДАХО. ф. р.- 414- Оп.1 - Спр.687.- Арк. 20.,- Спр.755.- Арк 7,8)

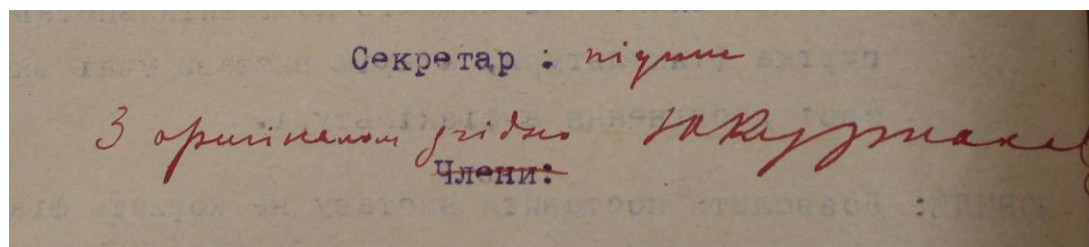
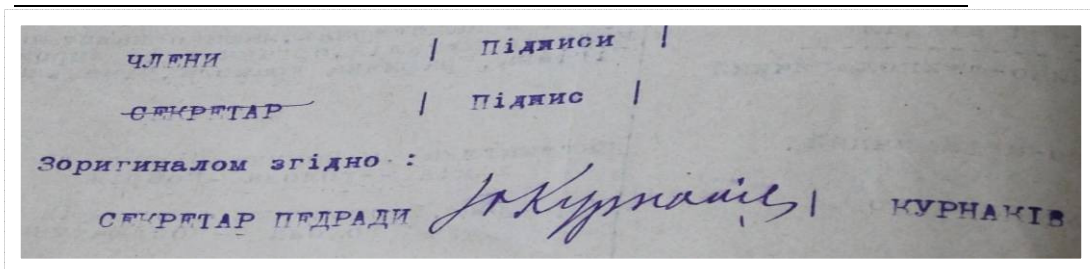

Рис. 5. Фрагменти копій протоколів засідань Президії Шкільної ради, педагогічної ради Херсонської профтехшколи сільгоспмашинобудування та архітектурно-го будівництва 1927р.р. за підписом Г. В. Курнакова, секретаря педради (ДАХО.ф.р.- 414 - Оп.1.- Спр.755.- Арк. 63,- Спр. 869.- Арк. 167)

Протокол засідання Шкільної Ради Херсонської профтехшколи від 25 жовтня 1926р., зберігає запис виступу Г. В. Курнакова:

«У сучасний момент у книгозбірні мається 2.100 книжок на 1.630 карб. 85 коп. Зараз книгозбірня не має окремого приміщення, а знаходиться в канцелярії школи, що кепсько позначається як на праці канцелярії, так і на праці книгозбірні. Треба ще додати одну шафу, так як усі книжки не поміщаються в 5-ти шафах. Багато книжок не мають обкладинок. Загублені в минулому році по лабораторіях книжки – треба повернути.

При придбанні нової літератури в першу чергу треба мати на меті - поповнення літератури українською мовою». (ДАХО. ф. р.- 414 - Оп.1.- Спр.755.- Арк. 43)

У фондах ДАХО зберігається довідка з наступним змістом:

«Даю цю довідку КУРНАКОВУ Ю. В.

в тім, що він працював на посаді викладача малювання та креслення в Херсоні. Укрпрофшкола: з 1 вересня 1922 року до 1 січня 1930 р. З 1 січня 1930 року працював в Херсонському Індустріальному технікумі на посаді викладача технічного креслення до 19-го вересня 1930 р. З 19-го вересня 1930р. до цього часу працює викладачем технічного креслення та малювання у Херсонському технікумі сільськогосподарського машинобудування.

1932 р. печатка, підпис». (ДАХО. ф. р.-1177- Оп.1.- Спр.34.-Арк.17)

Протоколи засідань педагогічної ради, президії шкільної ради, профбюро та накази Херсонської першої профтехшколи сільгоспмашинобудуван-

ня, гідротехніки та мукомольної справи, Херсонської профтехшколи сільгоспмашинобудування та архітектурного будівництва 1923-1929 рр., Херсонського технікуму сільгосп машинобудування, Херсонського машинобудівного технікуму 1944-1950 р.р. свідчать, що Г. В. Курнаков був присутнім майже на всіх засіданнях (у протоколах вказувалися окремо прізвища усіх присутніх та усіх відсутніх педагогів і співробітників). Аналіз зазначених документів дає підстави стверджувати, що Георгій Васильович брав активну участь у роботі навчального закладу: висував пропозиції, надавав звіти, проводив аналіз, висловлював особисту думку з принципових питань. (ДАХО. ф.р.-414 - Оп.1.- Спр. 723, , 829, 841, 869, ф.р.-414 - Оп.1.- Спр. 755 ф. р.-1177- Оп.1.- Спр.11, 22, 29, 30, 31, 34,37)

Засідання Гідро промислам від 24/11 - 1937
Присутні: О. Х. Шапченко, Н. Н. Козен, М. К. Філатів, В. Ф. Косілевський, В. Ф. Коцабюк, Курнаков.

ПРОТОКОЛ Ч. 10
засідання президії Шкільної Ради від 6/У - 27р. *Курнаков*
ПРИСУТНІ: т.т. Косіньський, Сухін, Курнаков, Боршполец, Першін/інспектор Профобру т. Переяслав, Іспект. Опормолу т. Дибовський, виклад. тесляр. майстерень т. Іванов, інструктор мех. майстерень т. Рибаків, Староста мех. класу, Борисов, староста будівельн. класу т. Маркіянів.
ПОВІСТКА ДЕННА.

ПРОТОКОЛ Ч. 53 /6/
Засідання Шкільної Ради Херс. Профтехшколи с.г. машино та архітектурного будівництва від 8/2 - 27р. *Курнаков*
Присутні були: т.т. Косіньський, Сухін, Іванов, Коншин, Байбаров, Вобров, Басова, Курнаков, Половченко, Базільський, Воропаїв, Забокрицький, Боршполец, Зеліньський, Кленерман, Першін, Жиров, Рабинович.

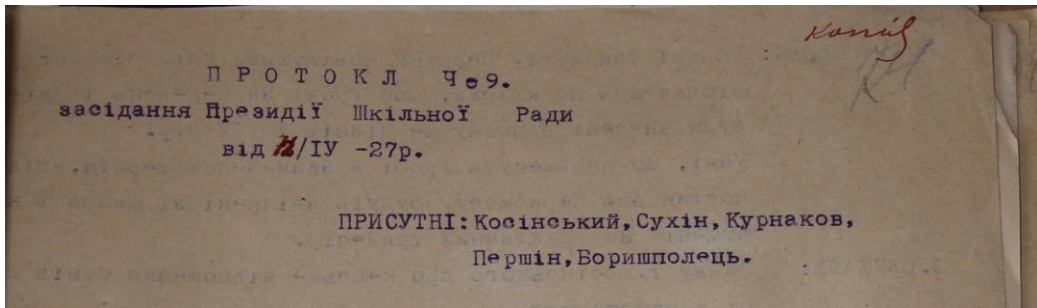

Рис. 6. Фрагменти копій протоколів засідань бюро профшколи, Президії Шкільної ради, педагогічної ради Херсонської профтехшколи сільгоспмашинобудування та архітектурного будівництва 1923,1927рр.

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОК ПО УЧЕТУ КАДРОВ

1. Фамилия Курнаков отчество Васильевич
 2. Пол м 3. Год рождения 1887 4. Место рождения:
 а) по существующему адм. делению г. Керчан
 б) по существующему адм. делению г. Курчан

5. Национальность украинец 6. Соц. происхождение:
 а) бывш. сословие (звание) родителей мещане
 б) основное занятие родителей до Октябрьской революции машинист
 после Октябрьской революции машинист

7. Основная профессия (занятие) в настоящее время (для членов ВЛКСМ — к моменту вступления в партию) _____ 8. Соц. парт. _____
 9. Партийность беспарт. 10. Какой организацией принят в члены ВЛКСМ _____
 11. Партистан _____ 12. Стаж пребывания в ВЛКСМ с _____ по _____ (числ, год)
 13. Состоял ли в других партиях, где, с какого и по какому времени) _____

14. Состоял ли ранее в ВКП(б) _____ с какого и по какому времени _____ и причём _____
 15. Выяв ли колебания в проведении линии _____
 участвовал ли в оппозициях (каких, когда) _____

Членом какого профсоюза состоит и с какого года Работник Механико-Машиностроительного
 Образование высшее

Подробное название учебного заведения (школа, вуза, техникума, колхоза, техникума и проч.) и его местонахождение	Название факультета или отделения	Дата (числ, год)		Сроки обучения (числ, год)	Если не окончено, то в какой школе учился	Какие предметы изучались
		вступил	окончил			
<u>Херсонская учительская семинария</u>	<u>педагогический</u>	<u>1904</u>	<u>1907</u>	<u>3</u>		<u>классический</u>
<u>Херсонская учительская семинария</u>	<u>педагогический</u>	<u>1909</u>	<u>1917</u>	<u>8</u>		<u>классический</u>

рис. 7. Особистий лист із обліку кадрів І. В. Курнакова, 1920 р.

(ДАХО. ф. р.- 1177- Оп.1.- Спр.34.- Арк.10)

Г. В. Курнаков у своїх учнях виховував бажання досягати поставленої мети, працелюбство, наполягав на дотриманні навчальної дисципліни, пояснював значення навчання та освіти для їх майбутнього.

Він щедро ділився своїми знаннями, досвідом. Багато працював із самодіяльними художниками. Створив на своїй квартирі студію «Дніпровська палітра», яку відвідували люди різних професій: вчителі, юрист, фельдшер, художник-оформлювач, піаністка, військовослужбовець та інші. Всі вони тяжіли до образотворчого мистецтва, любили творчість художника, поділяли його погляди. [1,4]

Заняття у студії проводилися по вихідних днях і склалися з теоретичного і практичного навчання. Георгій Васильович у доступній формі розповідав слухачам про історію живопису, його напрямки, течії, школи. Митець знайомив із роботами видатних майстрів епох відродження, класицизму, романтизму, реалізму, імпресіонізму. Кожне заняття супроводжувалося наочностю - показом репродукцій картин, ілюстрацій з мистецтвознавчих журналів та альбомів. [5]

Разом із художниками-початківцями Курнаков часто відвідував художній відділ краєзнавчого музею, що на ті часи знаходився на площі Свободи. На прикладах відомих авторів показував початківцям, як потрібно правильно писати картини. Він самокритично ставився, як до своїх робіт, так і до робіт інших художників, не визнавав фальші. [1, 2, 4]

Рис.8. Педагогічна та наставницька робота Г. В. Курнакова, 1950-1970 р.р.

Як напуття для молоді були слова Георгія Васильовича: «На уроках малювання я знайшов своє власне покликання. І потім усе життя присвятив мистецтву. У кожного повинно бути покликання, треба тільки обов'язково його знайти. Розвивайте свої здібності, нахили, працюйте невтомно, цілеспрямовано, щоб стати справжніми спеціалістами, корисними нашій Вітчизні». [1]

Георгій Курнаков - художник

У 1920-х рр. центрами художнього життя Херсону були: театр робочої молоді, «Пролетарська художня студія» та студія при заводі імені Георгія

Івановича Петровського, у роботі яких Георгій Курнаков брав активну участь. [1,4]

1920-30-ті роки - період натхненної діяльності та пошуків. Декілька разів художник їздив до Криму. Писав у Ялті, Старому Криму, Алушті, змальовуючи краєвиди моря, маленьких містечок та гір. Серед створених у Криму робіт - «Старий Крим», «Вуличка в Старому Криму», «Вуличка в Гурзуфі». Нажаль, багато кримських етюдів зникли під час окупації Херсону німецькими загарбниками. [4,6]

Рис.9. Килимова техніка, лінолеум: «Старий Крим», «Руїни біля моря. Ялта», «Море у Скадовські», 1924 р.

Сам художник не раз казав, що, хоч простори Криму були прекрасними та живописними, але його вони ніколи не приваблювали так, як приваблювали краєвиди рідної Херсонщини.

Рис. 10. Георгій Васильович під час роботи над етюдами, Херсон, 1960р.

З 1924 року Георгій Курнаков починає писати на лінолеумі т. я. картон у ті часи було тяжко дістати. На лінолеумі художник писав без ґрунту, використовував майже однакові по величині «пастозні мазки» що створювали килим-мозаїку. Такою «килимовою» технікою були написані полотна: «Море у Скадовські» (1924), «Стара дзвіниця» (1924), «Руїни біля моря. Ялта» (1924),

«Берег Дніпра» (1924), «Радісний весняний день» (1925), «Веселий травень» (1931), «Вечір» (1934), «У будинку відпочинку» (1935), «Після дощу» (1936). «Килимова» техніка на лінолеумі захопила художника настільки, що він майже відмовився від картону. [6]

Паралельно з пейзажами митець пише натюрморти, кращі з яких: «Піони» (1935), «Натюрморт з яблуком» (1937), «Натюрморт» (1954) «Овочі» (1959), «Весняні квіти» (1961), «Рудбекія і гвоздика» (1963), «Рози» (1964). [1,4]

Теми творів Г. В. Курнакова незмінно пов'язані з рідним Херсоном. У 1925-1930 рр. художник створює серію архітектурних пейзажів: «Будинок Говарда», «Катеринський собор», «Греко-Софійська церква 18 ст.». Багато робіт із цієї серії у 1967 р. викупив Київський державний музей архітектури. Історично-документальна цінність архітектурних пейзажів полягає у тому, що багато будинків, зображених художником на полотнах не збереглися до нашого часу. [1,4]

У довоєнні роки митець співпрацював із краєзнавчим музеєм, якому допомагав як художник та як кресляр. У роки Великої Вітчизняної війни робив замальовки зруйнованих пам'яток архітектури м. Херсона, які потім були використані у залі «Велика Вітчизняна війна».

У 50-ті роки Херсон активно розбудовувався, тому Георгій Курнаков звертається до індустріального пейзажу. Увагу митця привернуло будівництво Каховської ГЕС та Нової Каховки. Та все ж, індустріальна тематика не захоплювала художника так як мальовничі куточки природи. У цей час були написані роботи «Берег Нової Каховки» (1951), «Дніпровські простори» (1952), «Каховка. Розвантаження баржі» (1952). [1,4]

Про свої роботи митець розповідав так: «Я подхожу к этюду, как к картине. Знатоки говорят, что мои этюды перерастают понятие «Этюд» и приближаются к картине.

Первое, что я ищу, - это композиция, уравновешенность. Связь неба с землей и т. д. Второе - колорит, его целостность. Третье - законченность в смысле целостности впечатления. Этюд намечаю и продумываю заранее. «Мысленно пишу». Что я хочу передать? - Образ природы. Не отдельный кусок пространства, не кусок природы, а в обобщенном пространственном построении я стараюсь передать природу в ее простоте и величии»[4].

На критику щодо стилю написання своїх робіт Г. В. Курнаков відповідав наступним чином:

«Меня обвиняют в отсутствии тематики. Всякий, хорошо написанный пейзаж, если он передает любовь к родине, - есть тематический пейзаж.

Не яркие полотна. Я колорист сдержанной гаммы. Я строю не на ярких цветах. В однообразии - я могу писать один и тот же мотив бесконечно, и всегда вижу различие в состоянии природы. Я всегда стремился и стремлюсь теперь к искренности...».[5]

У фондах ДАХО зберігається запис виступу Г. В. Курнакова щодо роботи над картиною «Дніпровські простори». Надамо витяг мовою оригіналу: «Картина задумана мною давно. Простори степей и Днепра всегда волновали меня. Задуманный и поэтический образ родного мне мотива подсказал сюжет для картины. До сотни этюдов с натуры написаны мною для данной картины. Трудность была в том, что мне не хотелось географической точности передачи, а хотелось верности образного и поэтического решения, эпичности. Я хотел дать образ великой реки, ее величие, пространственность и поэтичность. Мне хотелось вызвать в зрителях чувство любви к великой реке, к своему родному краю. Удалось ли мне это, пусть об этом скажут люди». (ДАХО. ф. р.-1177- Оп.1.- Спр.2.- Арк.6)

У 60-х рр. Херсон був майже єдиним обласним центром, у якому не було ані художнього музею, ані художньої школи. За ініціативою інтелігенції міста у 1966 році у краєзнавчому музеї був відкритий художній відділ. У зв'язку з тим, що від довоєнної колекції витворів мистецтва майже нічого не залишилось, необхідно було створювати все заново. Попереду була важлива робота щодо комплектації фондів відділу. Г. В. Курнаков працював експертом у фондовій комісії, яка займалась придбанням для музею нових експонатів. Особливий смак художника завжди вражав його оточення. Його досвіду довіряли, до нього прислухались і з його думками рахувались. [1,4]

Георгій Васильович прагнув, щоб музей купував полотна українських та херсонських художників і все робив для цього, не пропускаючи жодного засідання фондової комісії, але адміністрація міста та музею вважала більш важливим купувати роботи відомих у СРСР авторів. [1, 4]

У 1977 році у Херсоні було відкрито художній музей. На сьогодні, у художньому музеї ім. О. О. Шовкуненка з 6700 експонатів знаходяться 200 полотен херсонських художників та ще **223 роботи Г. В. Курнакова**. [1, 6]

Георгій Васильович брав участь у республіканських виставках у Києві (1956 р.), Симферополі (1963 р.), на яких було представлено велику кількість творів, серед них: «Баржи» (1914), «Фроловський монастир» (1914), «Золоті купола» (1915), «Старі ворота» (1916), «Млини» (1916) та інші. **У 1955 р., 1962 р. відбулися його персональні виставки у Херсоні**. [1, 4]

Про свою першу післявоєнну персональну художню виставку, що відбулася у Херсоні (квітень-травень 1955 р.), митець згадував: «Виставка була організована погано. Відсутня реклама. Мало хто про неї знав. Ставлення до неї в товаристві було трояким: співчутливим, бездушним і ворожим. Деякі художники втратили почуття товариської етики і всіляко намагалися зганьбити мою творчість, вдаючись до брехні та обмов». [1,4]

Рис. 11. Каталог першої художньої виставки Херсонського обласного товариства художників, 1952 р. (ДАХО. ф.р. – 1177-Оп. 2.-Спр.1); Г. В. Курнаков під час своїх виставок, 1970-ті р.(ДАХО.ф.р.–1177-Оп.2.-Спр.1)

Під час організації виставок Георгій Васильович звертав серйозну увагу на видання каталогів, вважаючи їх важливими документами, «обличчям виставки, нерозривною її частиною». Він збирав каталоги своїх виставок та виставок інших художників. Виставки приносили митцю задоволення і бажання у такому жанрі та формі працювати й далі. [1, 4]

У 1967 р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР Георгію Васильовичу Курнакову присвоєно Почесне звання Заслуженого діяча мистецтв УРСР. В указі зазначено:

«За видатні заслуги
в розвитку радянського образотворчого мистецтва
присвоїти художникові Курнакову Георгію Васильовичу
почесне звання Заслуженого діяча мистецтв Української РСР.
Голова Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченко.
Секретар Президії Верховної Ради УРСР А. Зленко
м. Київ, 14 квітня 1967 року»
(ДАХО.ф.р.–1177- Оп.1.- Спр.3.- Арк.12)

Рис. 12. Г. В. Курнаков у своїй майстерні, 1970-ті р.

За своє довге життя Георгій Васильович Курнаков створив сотні глибоко психологічних картин, пейзажів, оспівав дніпровські плавні, південний український степ, затишні куточки Херсона та його околиць. Серед них – «Вуличка в околицях Херсона», «Сонячна Херсонщина. Соняшники», «Херсонщина. Хмари над степом », «У херсонських плавнях». На перше місце він завжди ставив творчість, залишаючись вірним одному жанру – пейзажу.

«Почему мне дороги эти мотивы? Потому что с детства я видел и наблюдал эти степные просторы, величественный Днепр. Всё это у меня осталось в памяти. Я ношу это в себе. Я пытался писать другие места, ездил в Крым, много там писал, но все это не то. Я люблю и понимаю юг Украины, Херсонщину. И пишу ее как свое близкое, родное». (ДАХО.ф.р.–1177-Оп.1.-Спр.34.-Арк.6-9)

Взагалі, митець зізнавався, що його «**основным учителем и вдохновителем была Природа**». (ДАХО.ф.р.–1177-Оп.1.-Спр.34.-Арк.7)

Георгій Курнаков - людина

Усе своє довге життя Георгій Васильович відрізнявся особливою скромністю. У той же час стриманість не заважала йому мати друзів. Коло його знайомств було широке й міцне. [6]

Більшу частину свого життя Г. В. Курнаков мешкав у великому одноповерховому будинку на розі вулиць Кременчуцької та Перекопської. Біля будинку був гарний сад із фруктовими деревами. Навесні, влітку, восени милували око яскраві квіти. [4]

У 40 років Георгій Васильович одружився з Надією Тихонівною Курнаковою. Віддана дружина все своє життя присвятила чоловіку. «Я от всего отказалась ради Жоржа,.. чтобы он мог работать. Даже от детей...», - не раз зауважувала жінка. Щоб розтопити плиту часто ходила по місту та його околицям і збирала дрова, «...а Жорж все рисовал». [4,5]

Дітей подружжя не мало - жили одне для одного. Приймали гостей, спілкувались на мистецькі теми, читали у голос, декламували поезії, співали українські пісні. Доречі, Георгій Васильович мав гарний голос, любив співати. Разом з подружжям у домі проживала сліпа сестра художника - Олександра, яка була на його утриманні. Також, до заміжжя з ними проживала ще й друга сестра - Анастасія. [3, 5]

Побут родини був невибагливим. Домівка була обставлена бюджетно. Друзі сім'ї, які часто бували в гостях у художника, згадували: «В его доме не было роскоши или даже достатка, но был дух интеллигентности и духовности». У кімнатах, окрім плафонів інших приладів для освітлення не було: люстри, бра, вважались зайвою розкішшю. Були відсутні холодильник, телевізор, доріжки. Єдиний старий килим висів над диваном. У роки Великої Вітчизняної війни у домі художника була пожежа. Багато що з меблів, речей побуту та робіт художника знищив вогонь. [5]

Родинний бюджет Курнакових був незначним. Заробітна плата викладача, художника, співробітника музею були невеликими, до того ж, більша її частина та прибутки від продажу картин йшли на придбання фарб, матеріалів для створення нових полотен.

Час від часу друзі, товариші, шанувальники його творчості, знаючи про скромне положення родини Курнакових, дарували їм одяг або тканину.

У комфорті подружжя зазвичай собі відмовляло, але при цьому не шкодувало грошей на харчування. На ринку купували найперші і найсвіжіші овочі та фрукти, рибу, м'ясо, а на додаток - квіти. На ринку для нього існувала постійна знижка. Квіткарки зустрічали художника з посмішкою, вважаючи його знавцем і цінителем квітів. [3, 5]

До квітів художник відчував неземний потяг, тому постійно їх малював.

Рис.13. Натюрморти, полотно, олія. 1950 -1970 рр.

Особливою пристрастю митця були книги, які він колекціонував усе своє життя. Як згадував Георгій Васильович, збирати літературу він почав ще у дитинстві. У його бібліотеці зустрічаються книги, придбані у Москві і Ленінграді, Києві і Одесі, Миколаєві та Сімферополі і, звичайно, у рідному Херсоні.

До революції у Херсоні на вулиці Суворова розміщувалися книжковий магазин і палітурна майстерня М. О. Шаха. Тут Курнаков був частим відвідувачем, купував книги, альбоми, листівки, репродукції відомих художників. Також багато цікавих видань митець знаходив і на ринку серед галантерейних, домашніх виробів та церковного начиння. [3,6]

Художник мало розповідав про себе і свою творчість. Якщо когось цікавили ці теми, він надсилав інформацію в якості додатку до статей або каталогу робіт. Не завжди погоджувався з опонентами. Був категоричним, принциповим, вимогливим. Інколи був гострим у висловлюваннях, але чесним. Молоді художники тягнулися до нього, копіювали його.

Художник-пейзажист Віктор Трапенюк у спогадах змалював своє враження від першої зустрічі з Георгієм Васильовичем: «Он произвел на меня

впечатление двойственное. Был среднего роста, сухощав. Его близорукие глаза были полуприкрыты тяжелыми веками. Лицо с глубокими морщинами и крупными складками обрамляли густые жесткие волосы бело-желтого цвета. Его одежда была серая и невыразительная. Во всем его облике была какая-то неустроенность и отрешенность.

Внешне в нем нельзя было заподозрить человека неординарного, способного глубоко увлечь и повлиять на формирование художественного восприятия. Но когда он начинал говорить о живописи, о природе, которую он безмерно любил и понимал, об отношении художника к своей профессии, те же самые черты придавали ему мудрость, идущую от самой земли, и, казалось, в этом человеке сконцентрирована сама суть, и именно он владеет истиной, которую по воле своей может открыть избранному». [9]

У 1977р. Георгій Васильович передав у спадок Херсонському художньому музею імені О. О. Шовкуненка більшу частину своїх робіт, колекції картин інших художників та бібліотеку у 100 екземплярів цінних видань по мистецтву. Кожну з книг художник помітив власноручно олівцем «Дар Херсону». Його бібліотека і зараз складає основу книжного спеціального фонду музейної бібліотеки не тільки за обсягом книг, а ще і за цінністю раритетів. [1, 4]

Любов до літератури виховала у художника почуття прекрасного та подарувала йому особистий стиль мовлення, який захоплював глядача та слухача на презентаціях його картин.

Згадуючи свій творчий і життєвий шлях на зустрічі з громадськістю міста Херсона, восьмидесятилітній Г. В. Курнаков зазначав:

«О себе могу сказать, что я не был лежачим камнем...

То, что мне дано природой, я использовал по мере своих сил и возможности, - я стараюсь слиться с природой, подслушать ее разговор, не только увидеть глазами, но и чувствовать сердцем, раскрыть все очарование вечно изменяющейся прекрасной природы и передать это на холсте». (ДАХО.ф.р.– 1177- Оп.1.- Спр.34.-Арк. 6-9)

У вітальній адресі з нагоди восьмидесятилітнього ювілею друзі, колеги та ученики висловлювали художнику щиро повагу та подяку:

«Ми знаємо Вас, дорогий Георгію Васильовичу, як співця наших таврійських степів. Талановитого живописця, мудрого і вдумливого майстра пензля. Ваші майстерно виконані пейзажі навчають нас глибоко любити рідну природу, свій таврійський край». (ДАХО. ф. р.– 1177- Оп.1.- Спр.46.- Арк.4)

У 1977 року, за два дні до смерті, Г. В. Курнаков склав заповіт:

«Я, заслуженный деятель искусств Украинской ССР, художник Курнаков Георгий Васильевич, после своей кончины завещаю родному городу

Херсону, где прошла большая часть моей жизни, где я получил образование и где развернулся мой творческий путь свои картины, коллекцию картин, рисунков, графических работ других художников, библиотеку по изобразительному искусству.

Пусть мой скромный дар явится пополнением Херсонского художественного музея и послужит благородному делу и эстетическому воспитанию трудящихся.

Оставляя свое завещание я хотел бы чтобы мои картины, книги и произведения искусства других художников не разрознились в музее, а хранились на правах отдельных фондов и чтобы большая их часть была в экспозиции.

Список моих картин, книг, коллекция моих картин, рисунков, графических работ прилагаются.

18 октября 1977 г. Г. Курнаков» (ДАХО.ф.р.-1177- Оп.2.- Спр.8.- Арк.1)

Рис.14. Останні роки життя Г. В. Курнакова.

Помер Георгій Васильович Курнаков 20 жовтня 1977 р. у Херсоні. На будинку, по вулиці Ушакова, буд. 26, де останні роки жив художник, встановлено меморіальну дошку.

Педагоги та студенти Херсонського політехнічного коледжу пишаються тим, що серед викладачів навчального закладу працювала така відома особистість. Вшановуючи пам'ять великого художника, педагога та громадського діяча, Георгію Васильовичу Курнакову, у коледжі, присвячено стенд із серії «Відомі особистості Херсонського машинобудівного технікуму»; а в електронному музеї коледжу, що розміщений на сайті навчального закладу - надано інформацію та фотоматеріали про його життєвий і творчий шлях; у головному

навчальному корпусі організовано постійно діючу виставку, де експонуються 15 робіт пензля художника, його особисті речі: палітри з фарбами, шкіряний портфель та гаманець і окуляри, які він свого часу подарував технікуму. [2,3]

Рис.15. Меморіальна дошка Г.В.Курнакову на будинку по вул. Ушакова, 26.

Рис.16. Дар Г. В. Курнакова Херсонському машинобудівному технікуму: Пейзажі, полотно, олія, 1950 -1970 рр.

Рис.17. Дар Г. В. Курнакова Херсонському машинобудівному технікуму: Натюрморт, полотно, олія, 1950 -1970 рр.

12 квітня 2007 року в Херсонському обласному художньому музеї імені Олександра Олександровича Шовкуненка проводилися ювілейні читання присвячені 120 річчю з дня народження Георгія Васильовича Курнакова. Виставку, що була організована спеціально до ювілейного заходу, доповнили фотоматеріали і документи надані Державним архівом Херсонської області, а також особисті речі митця, що були передані на тимчасове експонування до художнього музею Херсонським політехнічним коледжем. У читаннях брали участь: внучата племінниця Г. В. Курнакова – Людмила Павлівна Нінбург, яка спеціально прибула з Ізраїля, країни, де вона проживає, херсонські родичі художника, друзі, знайомі, дослідники творчості митця, студенти та педагоги Херсонського політехнічного коледжу. [3, 4]

Херсонський обласний художній музей ім. О.О. Шовкуненка

До 120 - річчя від дня народження

*Георгій Васильович Курнаков
(1887 - 1977)*

ЗАПРОШЕННЯ

Рис. 18. Запрошення Херсонського обласного художнього музею ім. О.О. Шовкуненка студентам та педагогам ХПТК ОНПУ на ювілейні читання присвячені Г.В.Курнакову, 2007 р. (титульна сторінка).

"Художник должен обладать огнем высокой культуры и поэтому ему нужно много и упорно работать над собой. Повышать свои знания, открывать в других и в самом себе еще не открытое, совершенствовать мастерство..."

Г. Курнаков

Желаю вашему прекрасному коллегаму успехов в работе и процветания молодой нации. На благо Украины.

Шановний(а) Грися Васильвна!

Запрошуємо Вас прийняти участь у наукових читаннях "Курнаков та його сучасники", присвячених 120 - річчю від дня народження відомого херсонського художника, заслуженого діяча мистецтв України, Георгія Васильовича Курнакова.

У програмі ювілейних заходів передбачено презентацію книги М.А. Смельянова "Незабываемые встречи" та відкриття ретроспективної виставки творів Г.В. Курнакова з колекції музею.

Читання відбудуться 12 квітня 2007 р.
Початок реєстрації учасників о 9.30

12.04.07 М.С.

Рис.19. Запрошення Херсонського обласного художнього музею ім. О.О. Шовкуненка студентам та педагогам ХПТК ОНПУ на ювілейні читання з автографом та побажанням внучатої племінниці Г. В. Курнакова – Л.П.Нінбург (розворот), 2007 р.

Рис. 20. Особисті речі Г. В. Курнакова, що були передані на тимчасове експонування до Херсонського обласного художнього музею Херсонським політехнічним коледжем, 2007 р.

Рис.21. Фрагменти експозиції під час ювілейних читань у Херсонському обласному художньому музеї ім. О. О. Шовкуненка, 2007 р.

Висновки. Георгій Васильович Курнаков - відомий в Україні художник-пейзажист, співець Херсонської землі, справжній патріот свого краю.

У колекції робіт художника проглядаються три етапи його творчості:

- ранній період (1900 - 1910 рр.) - пейзажні композиції, жіночий портрет;

- II період (1920 - 1930 рр.) - кримські пейзажі;

- III період (роки Великої Вітчизняної війни) - малюнки олівцем;

- IV(повоєнні роки) - пейзажі м. Херсона та його околиць, гідропарку натюрморти.

Митець прожив довге життя, був свідком двох революцій і трьох війн. Завдяки наполегливості та таланту пробив дорогу до образотворчого мистецтва. Творча та громадська діяльність художника була відзначена присвоєнням йому почесного звання Заслуженого діяча мистецтв України.

Життєвою позицією Г. В. Курнакова був патріотизм, рисою характеру – благородність. Він зробив невимовний внесок у розвиток художнього мистецтва на Херсонщині.

Завдяки старанням Георгія Васильовича у місті була створена і утвердилась пейзажна школа самодіяльних художників, у творчій діяльності яких він брав найактивнішу участь.

Основні його твори відображають природу рідного краю, її красу. Головною притягальною силою творчості митця є глибина проникнення у непримітну і мудру красу природи півдня України, рідної Херсонщини.

Чимало робіт митця мають історичну цінність - це художній літопис рідного краю, де можна побачити околиці старого Херсона, його причали і річкові базари, млини і вулиці міста.

Георгій Васильович Курнаков протягом 60 років був незмінним прикладом для своїх колег у справі сумлінного служіння мистецтву, чуттєвого розуміння природи. Він зіграв одну з вирішальних ролей у розвитку художнього мистецтва Херсонського краю.

Роботи митця - «художника тиші» подобаються широкому загалу своїм ліризмом, безпосередністю, щирістю сприйняття та передачі образу природи.

Твори Георгія Васильовича Курнакова відомі не тільки на Херсонщині, а і далеко за її межами. Значна кількість його робіт знаходиться у вітчизняних і закордонних колекціях художніх музеїв та у приватних колекціонерів. На приватних аукціонах деякі роботи художника коштують до 100 000 гривень.

Література

1. Матеріали Державного архіву Херсонської області: ДАХО.ф.р.- 414 - Оп.1.- Спр.687, 869, 755. ДАХО.ф.р.- 1177 - Оп.1.спр.3, 8, 10, 11, 21, 22, 29, 33, 34, 37, 39,48. ДАХО.ф.р -1177, О- 2, Спр - 1, 2, 8, 10, 11.
2. Матеріали музею Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.college.ks.ua>
3. Матеріали музею Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету. Спр. 5, 6, 7.
4. Матеріали Херсонського обласного художнього музею ім. О.О. Шовкуненка.
5. М.А. Емельянов "Незабываемые встречи" [Текст]/М.А. Емельянов. – 2006
6. Курнаков, Г. Матеріали ювілейних читань [Текст] / Георгій Курнаков. – Херсон: ПП «Сіріус», 2007.– 63 с.
7. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. [Текст] Вип..2(3): зб. 1-74 наук. Праць.- О.: АО Бахва, 2013.-240с.
8. Дорошенко, О. Бесценный дар для города [Текст] / Оксана Дорошенко // Гривна. – 2007. – № 17 (641). – С. 20
9. Персональний сайт художника В. Трапенка [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.trapenok-viktor.narod.ru>